

Hayriye Camii – Varna / Bulgaristan

kültürlü ve pek çok dilin konuşulduğu bir şehir durumunda kaldı.

1908'de Muhammed Cengiz Varna'da on dört caminin ayakta olduğunu bildirir. Bunlar arasında 1835 tarihli Hayriye Camii, 1862 tarihinde inşa edilen Kale, Tekke ve Yûsuf Efendi camileriyle sultanlar tarafından inşa edilen ve isimleri daha sonra konan Mecidiye ve Aziziye camileridir. Bugün mevcut birkaç camiden biri Kırım'dan gelen Tatar göçmenler için 1856 yılında yapılan, Varna'daki küçük müslüman cemaatin namaz kılmaya devam ettiği camidir. 1860'lı yılların neo-gotik tarzında inşa edilmiş bir diğer cami Ortaçağ'dan kalma surla çevrili şehrin köşesinde yer almakta, fakat cami olarak kullanılmamaktadır. Yine 1860'ta, Bulgarlar'ın büyük eski Bizans hisarını bir Osmanlı yapımı olarak düşündükleri ve değerli görmedikleri için yıktıkları belirtilmektedir. Geriye sadece bazı eski fotoğrafları ve planları kalmıştır. 2005 yılında şehrin Asparuhovo semtinde küçük bir cami de inşa edilmiştir.

1934'te Varna'nın 69.944 nüfusu bulunmaktaydı. Bunların 43.873'ü Bulgar, % 85'lik kısmı Türk olan 6332 müslüman, 4905 Ermeni, 916 yahudi ve 480 Yunan'la diğerleriydi. II. Dünya Savaşı esnasında Varna geriledi. 1946'da 80.000 kişilik nüfusu vardı. 1976'ya kadar bu rakam özellikle civardaki köylerden gelenlerle 262.423'e kadar yükseldi. 2001 yılı kayıtları Varna'nın 320.668 nüfusa ulaştığını gösterir. Son sekiz yıl içerisinde yabancı sermaye ile birlikte pek çok yeni endüstri alanları kuruldu (tersane, kimya, giyim ve deri sanayii en önde gelen sanayi kollarıdır). Bu durum Bulgaristan'ın kuzeydoğu bölgesindeki köylerden birçok yeni yerleşiminin

dikkatini çekti. Bazıları bu tarihte nüfusun yaklaşık yarım milyona ulaştığını, bunların da hemen hepsinin Bulgarlar'dan meydana geldiğini tahmin eder. 2011 yılı resmî kayıtları şehir nüfusunu 330.486 olarak gösterir. Varna'nın Rum nüfusu Neuilly Antlaşması'ndan (1919) sonra göç etmiş, yahudiler ise çoğunlukla İsrail'e gitmiş (1948-1950), müslümanların oranı giderek azalmıştır. Ermeniler ve Gagauzlar hâlâ orada bulunmakla birlikte asimilasyon politikasına tâbidir. Günümüzde Varna, Osmanlı dönemindeki çok dilli ve çok dinli geçmişinden farklı bir görünüm arzeder. Şehrin son zamanlardaki en önemli özelliği çok rağbet gören bir turizm merkezi oluşudur.

BİBLİYOGRAFYA :

Nesrî, *Cihannümâ* (Unat), I, 249-251; Selânikî, *Târih* (İpsirli), II, 481-482; M. F. Thielen, *Die europäischen Türkei, ein Handwörterbuch für Zeitungsleser*, Wien 1828, s. 295-296; Freiherr von Moltke, *Der russisch-türkische Feldzug in der europäischen Türkei, 1828 und 1829*, Berlin 1845, s. 137-207; A. Papadopoulos-Vretos, *la Bulgarie ancienne et moderne sous les rapports géographique, historique, archéologique, statistique et commercial*, St. Petersburg 1856, s. 215-225; N. Mikov, *Naselenieto na Turtsiya i Bălgaria*, Sofia 1915, I, 107; II, 108, 206-207; Ž. Čankov, *Geografski Rečnik na Bălgaria*, Sofia 1939, s. 71-73; M. Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*, İstanbul 1957, s. 57, 71, 174, 212-217; B. Cvetkova, *La bataille mémorable des peuples, le sud-est européen et la conquête ottomane fin XIVe-première moitié du XVe siècle*, Sofia 1971; H. J. Kornrumpf, *Die Territorialverwaltung im östlichen Teil der europäischen Türkei (1864-1878)*, Freiburg 1976, s. 345-346; A. Kuzev, *Bălgarski srednovekovni gradove i kreposti*, Varna 1981, s. 293-310; a.mlf., "Srednovekovnata krepot na grad Varna", *Izvestiya na Varnenskoto Arheologičesko Družestvo*, XIII, Varna 1962, s. 111-126; a.mlf., "Korennoto naselenie na grad Varna ot XIV do načalnoto na XIX vek", a.e., XIV (1963), s. 81-91; V. Tonev, *Bălgarskoto černomorie prez Văzraždaneto*, Sofia 1995, tür.yer.; A. İřir-kov, "Grad Varna, Kulturno-geografski beležki", *Periodičesko Spisanie na Bălgarskoto Knizovno*

Družestvo, sy. 65, Sofia 1904, s. 191-236; Mohammed Djinguiz, "l'Islam en Bulgarie", *RMM*, V (1908), s. 491; H.-K. Škorpil, "Turskite ukrepleniya vav Varna", *Izvestiya na Varnenskoto Arheologičesko Družestvo*, II (1909), s. 34-37; P. Miyatev, "Les monuments osmanlis en Bulgarie", *RO*, XXIII (1959), s. 19-23; A. Zajackowski, "Materiali do epigrafiki osmănsko-tureckiej z Bălgarii", a.e., XXVI/2 (1962), s. 41-47; Emel Abdulo-va, "Osmanskite epigrafski pametnitsi v Arheologičeski Muzej vav Varna", *Arheologija*, VII/4, Sofia 1965, s. 73-79; St. Dimitrova, "Varna prez Krimskata Vojna / Varna während des Krimkrieges (1853-1856)", *Izvestiya Narodeniya Muzej Varna*, XXVI, Varna 1975, s. 81-96; N. Todorov, "The Urban Population of Varna during the 16th Century", a.e., XXVII (1977); V. Beševliev, "Imeto Varna", a.e., 17 (32) (1981); S. Ivanova, "Grad Varna ot kăsnoto srednovekovie do natsionalnata epoha-regionalnata sreštu natsionalnata istorija", *Istoričesko Bădešte*, I/2, Sofia 2003, s. 195-229; A. Balevski v.dğr., "Varna", *Kratka Bălgarska Entsiklopediya*, Sofia 1963, I, 447-448; *Entsiklopediya Bălgarija*, Sofia 1978, I, 586-589.

MACHIEL KIEL

VARNA MUHAREBESİ

Osmanlılar'la
Macarlar'ın önderliğindeki
Haçlı ordusu arasında
848 (1444) yılında yapılan
meydan muharebesi.

Osmanlılar'ın Balkan topraklarındaki geleceğini tayin eden ve sağlamlaştıran savaş Varna şehri yakınlarında cereyan ettiği için bu adla anılır. Balkan dağlarının doğu eteklerindeki vadilerden birinin çıkışında iki dağ arasında kalan arazide gerçekleşen savaş birbirine denk güçlerin mücadelesi bakımından farklı savaş taktikleriyle dikkati çeker. Savaşın sebebi, papalık ile Bizanslılar'ın destek verip teşvik ettiği Macarlar'ın liderliğindeki hristiyan güçlerin Türkler'i Balkanlar'dan atma, Edirne'ye kadar inerek burayı ele geçirme ve Türk tehdidini tamamen ortadan kaldırma amacına dayanır.

Varna'nın
Asparuhovo
semtinde
2005 yılında
inşa edilen
bir cami

VARNA MUHAREBESİ

II. Murad'ın, Osmanlı tahtına geçip Fetret devrinin meselelerine belirli bir çözüm getirdikten sonra 1420'li yıllardan itibaren Tuna hattında Macar sınırlarına, Sırbistan'a ve Eflak kesimine yönelmesi, özellikle Osmanlı uç beylerinin sert akınları Macarlar için rahatsızlık verici yeni bir süreç başlatmıştı. Aslında Niğbolu Savaşı'ndan bu yana Macarlar'la ilişkilerde sınır çarpışmaları olağan hale gelmişti. Fakat her iki tarafın Sırp Despotluğu ve Eflak Voyvodalığı üzerindeki siyasi çekişmesi büyük bir mücadelenin kıvılcımlarını ateşlemekte gecikmedi. 1440'ta Osmanlılar'ın Macarlar'ın kontrolündeki Belgrad Kalesi'ni muhasara etmesine kadar geçen zamanda büyük mücadelenin kapılarını aralayan hadiseler meydana geldi. 1439'da II. Murad Sırbistan'a girerken papalık vasıtasıyla hristiyan dünyasının birleşerek ve aralarındaki dinî meseleleri hallederek Türkler'e karşı yeni bir Haçlı savaşı başlatma çabaları hız kazanmış bulunuyordu. Aynı yıl Ortodokslar ve Katolikler arasında Floransa'da sürdürülen görüşmeler sonunda kiliselerin birleştirilmesi kararı alınmış, ayrıca siyasi açıdan Türkler'in Avrupa topraklarından sökülüp atılmasına ve Bizans imparatoruna yardım edilmesine dair mutabakat sağlanmıştı. Ertesi yıl II. Murad'ın başarısız Belgrad kuşatması ve hemen ardından Macarlar'ın Osmanlılar üzerine yeni bir askerî harekâta girişi Haçlı seferi için ümit verici gelişmeler olarak sevinçle karşılanmıştı.

Bu sırada Macar tahtında 1439'da ölen II. Albert'in yerine geçen, aynı zamanda Leh kralı olan Vladislav (Lehistan Kralı III. Wladyslav, Macar Kralı I. Ulászló) bulunuyordu. Macarlar, Belgrad önlerinde başarısızlığa uğrayan Osmanlılar'a karşı harekâta girişti. Güney Macaristan ve Belgrad başkumandanlığına getirilen Erdel voyvodası ve Timişvar kontu János Hunyadi, Eylül 1442'de Rumeli Beylerbeyi Şehâbeddin Şahin Paşa idaresindeki Osmanlı saldırısını önledi. Ardından 1443-1444'te Tuna'yı aşip Osmanlı topraklarına girdi ve karşısına çıkan Osmanlı birliklerini yenilgiye uğrattı. II. Murad, Macar birliklerini Sofya ile Filibe arasındaki dar geçitlerde durdurmaya çalıştı ve sonunda Zlatitsa (İzlaği) geçidinde bunu zorlukla başardı. Macarlar'ın bu uzun seferi ve kazandıkları başarılar bütün hristiyan dünyasında büyük bir sevinçle karşılandı ve Türkler'in artık Balkanlar'dan çıkarılacağıının ilk önemli işareti sayıldı. II. Murad bu zor durum karşısında barış görüşmeleri başlattı, Sırp Despotu Georg Branković'in de aracılığıyla

la Segedin'de bir antlaşma imzalandı. Gerçek anlamda bir barış mı yoksa geçici bir ateşkes mi olduğu, bizzat Macar kralının bunu yeminle tasdik edip etmediği konusu tartışmalı olan antlaşma, papanın temsilcisi Kardinal Cesarini ve Bizans imparatorunun devreye girmesiyle hükümsüz kaldı. Zira bu sırada papalık Haçlı seferi için gereken hazırlıkları yapmış; bir müttefik hristiyan donanması karadan hareket edecek ordularla buluşmak, Osmanlı birliklerinin Boğazlar'dan geçişini önlemek için Çanakale Boğazı'na doğru gitmeye başlamıştı. Sekizini papanın, beşini Venedik'in, dördünü Burgondiya'nın, ikisini Ragusa'nın desteklediği filo Gelibolu'ya vardığında içinden sekiz tanesi veya daha fazlası Karadeniz'e açılacak, Niğbolu'ya kadar girmek üzere Tuna ağzına ulaşacak ve Macar ordusuyla bağlantı kuracaktı. Aradaki anlaşmaya rağmen Macar kralı, Kardinal Cesarini'nin yönlendirmesiyle 4 Ağustos 1444'te bir beyannâme yayımlayarak savaş ilânını kesinleştirdi. Ordunun ağırlığını Macarlar oluşturuyordu, Sırlar ve Eflak askerleriyle Hırvat-Bosna birlikleri onlara katılacaktı.

Bu gelişmeler sırasında Osmanlı tarafında II. Murad, Macarlar karşısında geri çekilmenin getirdiği sıkıntılar, büyük oğlu Alâeddin'i kaybetmenin verdiği üzüntü ve uç beyleriyle olan anlaşmazlıklar sebebiyle hadiseleri biraz dışarıdan izlemek için, ayrıca Karamanlılar ve Macarlar'la yaptığı antlaşmaların sükûneti sağladığını düşünerek tahttan çekilme kararı almış, yerini küçük yaştaki oğlu II. Mehmed'e bırakmıştı. Fakat olaylar hiç de ümit ettiği gibi gelişmedi. Müttefik hristiyan ordusunun aradaki barışa rağmen harekete geçmesi büyük bir telâşa yol açtı, Edirne'nin tahkimi için hazırlıklar yapılmaya başlandı. Bunun üzerine ordunun başına geçmek zorunda kalan II. Murad, Gelibolu'nun hristiyan donanması tarafından tutulduğunu haber alınca ekim ayı sonlarında Ceneviz tüccar gemilerini kiralayarak İstanbul Boğazı'ndan karşı yakaya geçti. Edirne'ye gidip oğlu Mehmed'i muhafazada bıraktı ve topladığı kuvvetlerle Varna istikametine yöneldi.

Macar ordusu 15.000 atlı ve bundan biraz daha az sayıda piyadeyle 3 Ekim'de Tuna'yı aşip Orşova'dan sonra altı günde Vidin'e ulaştı. Orduda 2000 kadar araba vardı, çoğu mühimmat, erzak ve eşya taşıyor, bir bölümünde tüfekli askerler bulunuyordu. Eflak Prensi Vlad Drakula 4000 dolayında askeriyi Niğbolu'da Hunyadi'nin kuvvetleriyle birleştirdi. Macarlar ve müt-

tefikleri Bulgar topraklarında ilerlemeye başladı; bu arada bölgedeki hristiyan köylerine saldırıyor, kiliseleri bile tahrip ediyor ve her taraf yağmalanıyordu. Müttefikler Şumnu'ya ulaşip burayı kolayca ele geçirdiler ve içindeki küçük Osmanlı muhafız birliğini tamamen imha ettiler. Pravadı'de direnişle karşılaşınca burada fazla oyalanmayıp Petriç Hisarı'na yöneldiler. Orayı da ele geçirip Varna'ya ulaştılar; bölgedeki Varna dahil Kavarna, Makropolis, Kalliakra ve Galata'yı zaptettiler; Varna önlerinde ordugâh kurup Haçlı donanmasını beklemeye başladılar. Öte yandan II. Murad 40.000 civarında bir ordu toplayarak Yanbolu'ya vardı ve Alakilise denen yerde ordunun alacağı düzeni belirledi.

İki ordu 28 Receb 848 (10 Kasım 1444) Çarşamba (takvim hesabına göre Salı) gününü sabahleyin karşı karşıya geldi. Macar komuta heyeti, daha önceki savaş tecrübelerine güvenip araba üzerine yerleştiren tüfekli askerlerin Osmanlılar karşısındaki seri başarısını göz önüne alarak hücumu geçilmesini, eğer bu hücum başarısızlıkla sonuçlarsa arabalardan meydana gelen hatta çekilmeyi, top ve tüfekle Osmanlı askerlerini dağıtmayı planlamıştı. Ordunun arka safına arabalar ve ağır toplar yerleştirildi; ortada ikinci safta 500 kişilik Macar ve Leh kıtalarıyla kral yer aldı; bataklik kesimden Varna'ya doğru uzanan hat ise ön saflarca tutuldu. Şehre yakın sağ tarafa arazinin açık olması ve tehlike arzemesi sebebiyle en güçlü birlikler konuşlandı. Burada önde Frankó Tallóci idaresinde büyük siyah Macar kraliyet bayrağı altında Macarlar, ardında Eğri (Eger) Piskoposu Simon Rozgonyi, Slavonya bânî ve Kardinal Cesarini'nin Haçlı askerleri sıralanmıştı. Bunların yedek birlikleri de vardı. Bataklığa yakın tepelerin koruduğu sol kanadın yerleştiği yer daha az tehlikeli görüldüğünden beş Macar birliğince tutuldu. Hunyadi, emrindeki 4000 Eflak birliğini serbest hareket etmesi için herhangi bir kanada koymadı. Osmanlı tarafında ise padişahın sağ yanında Anadolu Beylerbeyi Karaca Bey, Edirne askeriyi Süleyman Bey, Fenârîzâde Hasan Paşa, Evrenosoğlu İshâ; sol yanında Rumeli Beylerbeyi Şehâbeddin Şahin Paşa atlıları ile Dâvud Bey'in yayaları ve Firuz / Ferizbeyoğlu'nun birlikleri yer alıyordu. II. Murad arada yedi saf halinde sıralanmış kapıkulu, yeniçeri ve azeble ilerliyordu.

İki ordu karşı karşıya gelince üç saat kadar birbirini kontrol etti. İlk hareket Osmanlı tarafından geldi, 6000 kişilik bir sipahi birliği sağ kanattaki Macarlar'ı ok atı-

şıyla tâciz etmeye başladı. Atlıların ovaya inmesiyle de Franko Tallóci saldırı emrini verdi. Bu saldırı Anadolu kolu üzerine oldu ve Macarlar üstünlük sağladı. Ardından Rumeli kolunda Şehâbeddin Paşa'nın atlıları Hunyadi'nin saldırısını karşıladı; geri çekilir gibi yapan Dâvud Bey ansızın dönüp üzerine gelen Nagyvárád piskoposunun alayını imha etti. Fakat Anadolu kolu iyice çökmüş, Karaca Bey çarpışırken hayatını kaybetmişti. Rumeli birliklerinde de dağılma emareleri başladı; bunun üzerine II. Murad kendi kuvvetlerini harekete geçirdi, ancak onlar da pek etkili olmadı ve dağıldı, padişahın yanında ise çok az yeniçeri ve azeb kaldı. Bu durum karşısında II. Murad çekilme tekliflerini kabul eder görüldüyse de özellikle Dayı Karaca Bey'in cesaretlendirmesiyle savaş meydanında kaldı. Bu hareket çarpışmaların gidişini birden değiştirdi. Padişah yeniçeriler tarafından koruma altına alındı; tam bu sırada Macar kralı yanındaki 500 atlısıyla onların üzerine saldırdı. Ancak iyi korunan Osmanlı ordugâhını aşamadı ve oradaki hendeği göremediği için atı buraya düştü, etrafını çeviren yeniçeriler tarafından öldürüldü, yanındaki birlik de imha edildi. Bu durum Macar ordusunda umumi bir paniğe yol açtı; çekilen Osmanlı birliklerinin tekrar toplanıp saldırıya geçmesi müttefik ordusunun yenilgisini hızlandırdı. Kaçan Macar ordusunun bir bölümü arka saftaki arabalardan oluşan barikata sığındı, buradan top ve tüfek atışlarıyla Osmanlı saldırısına karşı koymaya çalıştı. Ancak bu, bazı Macar birliklerine geri çekilmek için zaman kazandırmaktan başka bir işe yaramadı. Daha sonra onlar da teslim oldu. Kralın ölüm haberini alan Hunyadi durumun kötüye gittiğini görünce Eflak tarafına çekildi. Panik halindeki kaçış sırasında Kardinal Cesarini aldığı yaraların tesiriyle hayatını kaybetti. Savaş meydanında kalan Macarlar'ın sayısı 7-8000 dolayındadır; Osmanlı kaybı da buna yakındı. Şehid olan beylerin içinde Anadolu Beylerbeyi Karaca Bey'in yanı sıra Fenârîzâde Hasan Paşa ile Vardar Yenicesi Kadısı Bedreddin ve Su Şeyh de vardı.

Savaşın ardından komşu İslâm memleketlerine kazanılan zaferi bildiren fetihnâmeler / zafernâmeler kaleme alınmış, bir rivayete göre Macar Kralı Vladislav'ın kesik başı zafer nişanesi olarak Edirne ve Bursa'ya yollanmış, oradan da alınan bazı esirlerle birlikte hediye olarak Mısır sultanına gönderilmişti. Fetihnâmelerden Şâhruh'a, Karamanoğlu İbrâhim Bey'e ve Memlük Sultanı Çakmak'a gönderilenler o sırada

tahtta bulunan II. Mehmed'in tuğrasını taşıyor. II. Murad'ın adını taşıyan bir başka fetihnâme ise Karakoyunlu Cihan Şah'a yollanmıştı. Ancak bu fetihnâmelerde savaşlar hakkında fazla ayrıntı bulunmamaktadır. Yalnız Edirne'nin hedef alındığı açıkça belirtilir. II. Murad'a ait fetihnâmedeki en önemli bilgi, Macar kralının kolu kırılmış halde yaralı olarak tutulduğu ve ordugâha getirilip boyununun vurulduğudur ki bu bilgi dönemin kaynaklarında belirtilenlerle çelişir.

Varna Muharebesi yeni Macar savaş taktiklerinin tam anlamıyla öğrenilmesine vesile olmuş, özellikle savaş arabaları kullanılarak yapılan harekâtlar karşısında Osmanlılar uzun seferlerdeki muharebelerde kazandıkları tecrübeyle son derece dikkatli davranmıştır. Ancak bu savaşta Macarlar'ın savaş arabalarının etkili kullanıldığına dair bir işaret yoktur. Yalnız Osmanlı saldırısı karşısında çekilip yük arabalarının arkasına girenlerin küçük top ve tüfekler kullandıkları bilinmektedir. Öte yandan bazı Batılı tarihçiler, Osmanlılar'ın sayıca üstünlüklerini savaşı kazanmalarının en önemli sebebi diye göstermişlerdir. Bu sayı üstünlüğü yanında Kral Vladislav'ın düşüncesizce saldırısı yüzünden hayatını kaybetmesinin Macarlar arasında yıkıcı bir etki yaptığı ve yenilgide bunun da önemli rolünün bulunduğu üzerinde durulur. Osmanlı süvarilerinin geri çekilmesi ve ardından yeniden toparlanmasında II. Murad'ın yerinden ayrılmamasının olumlu etkisinden bahsedilir.

Osmanlı ordusunun uyguladığı taktiğin sahte ricat olup olmadığı ise tartışmalıdır. Kaynaklarda topluca ve alenî bir sahte ricattan söz edilmez. Üstelik Hunyadi, Türkler'in bu taktiğini çok iyi bildiği için ordusunu bunu önleyecek biçimde yerleştirmiş olmalıdır. Nitekim taktiği uygulayacak sipahilerin ön saldırıları bu niyetin bir göstergesi ise de savaşın görgü şahitlerinin anlattıkları birliklerin karşı karşıya geldiğini, bu durumda söz konusu taktiğin alenen uygulanmasının güçleştirdiğini düşündürür. Fakat burada, özellikle yeniçeri birlikleri tarafından esaslı şekilde korunan merkeze yapılan saldırı sırasında yaya yeniçerilerin yanlara çekilip saldıran birlikleri hendeklerin önüne getirmeleri ve ardından toplanarak yanlardan saldırmaları söz konusudur. Bu yan saldırı muhtemelen ok atışlarının daha etkili bir şekilde isabetini sağlamıştır. Dikkat edilmesi gereken bir başka husus, bozulan süvari birliklerinin padişahın bulunduğu merkezin arkasında yeniden toparlanmak üzere saflar

kurmaya başlamasıdır. Bu sahte ricattan biraz farklı ve yaya askerine dayalı bir Osmanlı taktiği olarak görülebilir.

Savaşın siyasî sonuçları da çok önemlidir. II. Murad'a iç politikada yeniden güç kazandıran bu zafer Osmanlılar'ın Avrupa'dan çıkarılabileceği inancını tamamen sarsmıştır. Bilhassa ortak düşmana karşı hristiyan prenslerin bir araya gelme şevki ve heyecanı zayıflamış, Batı dünyasında genel bir karamsarlığa yol açmıştır. XIX. yüzyılın romantik tarihçiliğinin temsilcisi Zinkeisen, biraz da abartılı bir ifadeyle, Varna'da yaşanan mağlûbiyet haberinin Tanrı'nın bir cezası olarak bütün ülkelerde duyulmaya başlandığını, Segedin'de İncil üzerine yapılan yeminin dine saygısızlık derecesinde bozulduğunun hatırlandığını, hatta sefer başladığında yerin bile sallandığından bahsedildiğini, Tanrı'nın açık şekilde ortaya çıkan cezasına karşı duyulan korkunun uzun süre insanların cesaretini kırdığını yazar (*Geschichte*, I, 704-705). Öte yandan bu yenilgi, halkın çoğunun ve bazı önde gelen din adamlarının büyük tepkiyle karşıladıkları dinî birleşmeyi, büyük bir tehdit algılamasıyla biraz da zoraki şekilde gerçekleştirmiş olan Bizans'ın ümitlerini bütünüyle boşa çıkarmıştır. Ancak yenilgiye rağmen Bizanslılar henüz karasularında bulunan Haçlı donanmasının faaliyetinden ümit kesmemişti. Fakat bu Haçlı filosunun da bir etkisi görülmedi. Ümidini kaybetmeyen ve ısrarla mücadeleyi sürdürme eğiliminde ve gücünde olan tek kişi János Hunyadi idi. Çok geçmeden birlikleriyle Tuna hattında yeni bir harekâta girişecek ve rövanşı almak için hazırlıklara başlayacaktı (bk. KOSOVA SAVAŞLARI). Varna Muharebesi'yle ilgili çağdaş kaynaklarda yer alan bilgiler bir araya getirilerek yayımlanmıştır (C. Imber, *Varna Savaşı* [trc. Ayda Arel], İstanbul 2007).

BİBLİYOGRAFYA :

Aşıkpaşazâde, *Târih* (Atsız), s. 184; Dukas, *Tarih: Anadolu ve Rumeli, 1326-1462* (trc. Bilge Umar), İstanbul 2008, s. 193-197; Chalkokondyles, *Histoire de la décadence de l'empire grec, et établissement de celui des turcs* (trc. B. de Vigenere), Rouen 1660, s. 124-132; Oruç Beğ *Tarih: Giriş, Metin, Kronoloji, Dizin, Tıpkıbasım* (nşr. Necdet Öztürk), İstanbul 2008, s. 65-66; *Kâşifi'nin Gazânâme-i Rûm Adlı Farsça Eseri ve Türkçeye Tercüme ve Tahlili* (haz. M. Ebrahim Mohamad Esmâi, yüksek lisans tezi, 2005), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, metin: vr. 18^b-41^{a-b}; Neşri, *Cihannümâ* (Unat), II, 649; Gelibolulu Zaîfî, *Gazavât-ı Sultân Murâd Hân: İnceleme, Metin-Sözlük* (haz. Mehmet Sarı, doktora tezi, 1994), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân* (nşr. Halil İnalıcık – Mevlûd Oğuz), Ankara 1978, tür.yer.; Anonim *Tevârih-i Âl-i Os-*

VARNA MUHAREBESİ

man (nşr. F. Giese, haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 73; Zinkeisen, *Geschichte*, I, 684-705; G. Koehler, *Die schachten von Nicopoli und Warna*, Brasleu 1882, tür.yer.; L. Elekes, *Hunyadi János*, Budapest 1952, tür.yer.; Halil İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara 1954, tür.yer.; O. Halecki, *The Crusade of Varna: A Discussion of Controversial Problems*, New York 1943; 16. *Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi: 1373-1512* (nşr. Şerif Başta), Ankara 1973, s. 131; B. Cvetkova, *A vama csata*, Budapest 1988, s. 195-209; E. Potkowski, *Warna 1444*, Warsaw 1990 (2004); *Bir Yeniçerinin Hatıratı* (trc. Kemal Beydilli), İstanbul 2003, s. 43-50; C. Imber, *Varna Savaşı* (trc. Ayda Arel), İstanbul 2007, s. 69-146; J. J. Jefferson, *The Holy Wars of King Wladislas and Sultan Murad: The Ottoman-Christian Conflict from 1438-1444* (doktora tezi, 2010), Universität Mainz; Gy. Miskolczy, "Hunyadi János török hadjâratı", *Hadtörténelmi Közlemények*, XIV, Budapest 1913, s. 347-369, 545-583; O. Székely, "Hunyadi Janos első török hadjâratı (1441-1444)", *Hadtörténelmi Közlemények*, XX-XXII (1919-22), s. 1-62; Fr. Babinger, "Von Amurath zu Amurath, vor-und nachspiel der Schlacht bei Varna (1444)", *Oriens*, III/2 (1950), s. 233-244; F. Szakály, "Phases of Turco-Hungarian Warfare Before the Battle of Mohacs (1365-1526)", *AO*, XXXIII (1979), s. 65-111; Hicran Akın, "XV. Yüzyıl Latince Macar Kroniği Chronica Hungarorum'un Türk Tarihi Bakımından Değeri", *TTK Belleten*, LI/200 (1987), s. 694-698, 730-734; P. Engel, "Janos Hunyadi and the Peace of Szeged 1444", *AO*, XLVII (1994), s. 241-257; S. Papp, "Der ungarische-türkische Friedensvertrag im Jahre 1444", *Chronica: Annual of Institute of History University of Szeged*, I, Szeged 2001, s. 67-78; Gürol Pehlivan, "Varna Savaşı ve Bir Tarih Kaynağı Olarak Gazâvatnâmeler", *Turkish Studies*, III/4 (2008), s. 598-617.

FERİDUN EMECE

VARVAR ALİ PAŞA

(ö. 1058/1648)

Osmanlı devlet adamı, şair.

Bosnalı olup Dalmatya yöresindeki Prozor kazasının Varvar köyünde doğdu (Gökalp, sy. 22 [2006], s. 112). Kaleme aldığı *Makâlât*'ına göre fakir bir babanın oğlu olarak gelecek endişesiyle yaşarken acemi oğlanı toplamak üzere köyüne gelen görevliler tarafından 1008 (1599-1600) yılında devşirildi. İstanbul'da Galata Sarayı'na yerleştirildi ve 2 akçe vazifeye dört yıl burada kaldı. I. Ahmed'in tahta geçmesiyle (Aralık 1603) Topkapı Sarayı'na Büyük Oda'ya alındı. Burada on yıl eğitim gördü, ardından doğancı oldu. I. Ahmed'in maiyetinde iki defa Edirne'ye gitti ve padişahın avlarında hazır bulundu. I. Mustafa'nın ilk saltanatında da görevini sürdürdü.

Daha sonra II. Osman'ın yakın çevresinde yer aldı. Hotin seferine yine doğancı sıfatıyla katıldı. II. Osman'ın sefer yolunda

yaptığı avlara iştirak ettiği gibi zaman zaman padişahın hatt-ı hümayunlarını ilgili kimselere ulaştırdı. Dönüş yolunda padişah kendisini doğancılıkla Hazine Odası'na aldı. İstanbul'a gelindiğinde sipahilikle taşra hizmetine çıktı (1031/1622) ve Şam'a gitti. Burada iken bir isyan neticesinde II. Osman'ın öldürülüp I. Mustafa'nın tekrar tahta çıkarıldığını haber alınca İstanbul'a döndü. İsyanda sipahilerin rolü olduğunu öğrenince sipahilikten ayrıldı. I. Mustafa tarafından kendisine 50 akçe vazife tayin edildi. Bir müddet Mısır'daki yeniçerilerin ağalığı görevinde bulundu. Mısır'dan İstanbul'a dönünce kendisine atmacacıbaşılık tevcih edildi. IV. Murad'ın cülüsünden sonra bir süre daha vazifesini sürdürüp avlarda padişahın maiyetinde yer aldı. Ardından şahıncıbaşılığa getirildi ve dört yıl bu görevde kaldı. 1038'de (1629) IV. Murad tarafından sipah ağalığına tayin edildi. Vezîriâzam Hüsrev Paşa'nın maiyetinde Bağdat seferine iştirak etti. Ordu ile birlikte Halep'ten Diyarbakir'e geçerken Hüsrev Paşa kendisini ağalıktan azletti (Kâtip Çelebi, s. 797-798). Ordu Şehrîzor'da iken, Safevîler'in Mihribân'a saldıracakları haberinin gelmesi ve yardım talep edilmesi üzerine serdarın buraya gönderdiği takviye birliklerine katıldı. Mihribân zafetine tanık oldu. Hüsrev Paşa'nın kumandasında Hemedan ve Dergezin'e yönelik harekâta iştirak etti. Bir sonuç alınamayan Bağdat muhasarasından dönüşte Musul'da 1040'ta (1630-31) Kıbrıs beylerbeyliğine tayin edildi.

Varvar Ali Paşa, yalnızca altı ay süren bu görevinin ardından 1 Rebîülâhîr 1042'ye (16 Ekim 1632) kadar Adana ve bu tarihten 11 Receb 1043'e (11 Ocak 1634) kadar ikinci defa Kıbrıs beylerbeyliğinde bulundu (BA, KK, nr. 266, s. 68-69). Daha sonra Diyarbakir'e gönderildiyse de Vezîriâzam Tabanıyassı Mehmed Paşa'nın isteğiyle Maraş'a nakledildi. Bu pâye ile Revan seferine iştirak edip dümdarlık vazifesini üstlendi. Yolda üç defa Safevîler'in saldırısına uğradı, fakat bunları savuşturmayı başardı. Revan'ın fethinden sonra Tebriz'e ilerleyen orduda çarhacılık ve otakçıbaşılık yaptı. IV. Murad seferden dönerken Van'da Varvar Ali Paşa'yı üçüncü defa Kıbrıs beylerbeyliğine tayin etti (Rebîülevvel 1045 / Ağustos 1635). Bir yıllık görevin ardından 23 Cemâziyelâhîr 1046'da (22 Kasım 1636) Anadolu beylerbeyi oldu (BA, KK, nr. 266, s. 49).

Bagdat seferine çıkan IV. Murad'ı Muharrem 1048'de (Haziran 1638) Bolvadin'de karşıladı ve orduya katıldı. Ancak meh-

dîlik iddiasındaki Sakarya şeyhinin cezalandırılması görevinde başarısız kalınca Konya yakınlarındaki Karizbaşı menzilinde 4 Safer 1048'de (17 Haziran 1638) azledildi ve Bolu sancağı kendisine arpalık olarak verildi (BA, KK, nr. 266, s. 51). Bağdat muhasarasının ikinci gününde başından yaralandı ve padişahın gönderdiği cerrah tarafından tedavi edildi. Şehrin fethinden sonra 28 Şâban 1048'de (4 Ocak 1639) Bolu mutasarrıflığından Rumeli beylerbeyliğine getirildi (BA, KK, nr. 266, s. 25). IV. Murad'ın Bağdat'tan ayrılmasının ardından Safevîler'i barışa zorlamak için Vezîriâzam Kemankeş Mustafa Paşa kumandasında gerçekleştirilen harekâta katıldı. Kasrîşirin Antlaşması'nın imzalanmasında hazır bulundu. Barışın kurulmasıyla Diyarbakir'e dönen Serdar Mustafa Paşa 4 Rebîülâhîr 1049'da (4 Ağustos 1639) Varvar Ali Paşa'nın buradan eyaletine gitmesine izin verdi.

Rumeli'ye hem beylerbeyi hem müfettiş tayin edilen Ali Paşa, İlbasan'da isyan çıkarıp bazı kadıları öldüren Arnavut eşkiyasını dağıttı. Bu vazifesinde Mustafa Paşa'dan yardım görmediğine dair *Makâlât*'ında yer alan sitemi vezîriâzamlarlarındaki soğukluğun bir tezahürüdür (Gökalp, sy. 22 [2006], s. 133). Sultan İbrâhim'in cülüsünü müteakip 5 Zilkade 1049'da (27 Şubat 1640) Rumeli beylerbeyliğinden azledilince İstanbul'a geldi. 26 Receb 1050'de (11 Kasım 1640) Saruhan (Manisa) sancağı arpalık olarak tevcih edildi. 20 Zilhicce 1050'de (2 Nisan 1641) tayin edildiği Van beylerbeyliğinde bir buçuk yıl kalıp İstanbul'a döndü (BA, KK, nr. 266, s. 25, 50, 97). Nasuhpaşazâde Hüseyin Paşa vak'asındaki hizmetleri dolayısıyla 1053'te (1643) Çiftelerli Osman Paşa'nın yerine Anadolu beylerbeyliğine getirildi. Aynı yıl bu görevinden azledilerek ikinci defa Adana beylerbeyliğine tayin edildi. 13 Safer 1054'te (21 Nisan 1644) kendisine Bolu sancağı verildi. Birkaç ay sonra Vezîriâzam Sultanzâde Mehmed Paşa'nın aracılığıyla Bolu mutasarrıflığından Bosna'ya nakledilip küçük yaşta ayrıldığı memleketine beylerbeyi sıfatıyla gitti. 2 Ramazan 1055'te (22 Ekim 1645) dördüncü defa Kıbrıs beylerbeyliğine getirildi, 7 Receb 1056'ya (19 Ağustos 1646) kadar bu vazifede kaldı (BA, KK, nr. 258, s. 16, 50, 76; BA, A.RSK, nr. 1517, s. 46, 89).

Varvar Ali Paşa'yı tarihte öne çıkaran hadise 1647'de tayin edildiği Sivas beylerbeyliği esnasında çıkardığı büyük isyandır. Ali Paşa, Ramazan 1057'de (Ekim 1647) İstanbul'dan bayram harçlığı adı altında